

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

**Н. Воронова
Л. Гаврілова**

**ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ,
ЕСТЕТИКИ ТА МИСТЕЦТВА
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Навчальний посібник

ДНІПРО - 2025

УДК 930.85+7(477)"18/19"(075.8)

В75

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
(протокол №6 від 30. 01. 2025)*

Рецензенти:

Топольник Я.В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки вищої школи ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет";

Прокопенко О.В. – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля;

Шалашна Н.М. – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет".

Воронова Н. С., Гаврілова Л. Г.

В75 **Історія української культури, естетики та мистецтва кінця XIX – початку XX століття : навчальний посібник / ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Дніпро, 2025. 214 с.**

У навчальному посібнику представлено цілісний культурологічно-мистецтвознавчий аналіз історії української культури, естетики та мистецтва кінця XIX – початку XX століття. Авторами запропоновано системний естетико-орієнтований підхід до висвітлення художніх процесів, що дозволяє ґрунтовно дослідити трансформації вітчизняного інтелектуального простору. У виданні простежено динамічну стильову еволюцію від традиціоналізму й академізму 70-х років XIX століття до радикальних пошуків авангардного екстремізму, зокрема кубофутуризму та супрематизму 10–20-х років XX століття. Особливу увагу приділено персоналістичному виміру культурного процесу: через творчі портрети визначних архітекторів, скульпторів, музикантів, літераторів та діячів театру розкривається специфіка формування національної ідентичності на межі століть. Видання містить розгалужений методичний апарат, що включає посилання на відеоматеріали, списки рекомендованої літератури та верифіковані Інтернет-джерела. Самостійну наукову цінність становлять авторський глосарій найуживаніших термінів та деталізований іменний покажчик.

Видання адресоване здобувачам вищої освіти гуманітарного профілю, аспірантам та молодим науковцям, які спеціалізуються в галузях культурології, мистецтвознавства, філософської естетики та україністики. Посібник стане надійним методичним підґрунтям для викладачів закладів вищої та фахової передвищої освіти, вчителів інтегрованого курсу «Мистецтво», історії та художньої культури загальноосвітніх шкіл і гімназій. Книга розрахована також на музейних працівників, фахівців культурно-просвітницьких центрів, галеристів та широке коло інтелектуальних читачів, які прагнуть глибинного розуміння витоків українського модернізму й тягlosti національної культурної традиції.

© ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2025

ISBN 978-617-7780-02-0

© Н. Воронова, Л. Гаврілова, 2025

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Навчальний посібник «Історія української культури, естетики та мистецтва кінця XIX – початку XX століття» присвячений комплексному дослідженню одного з найбільш динамічних та суперечливих етапів розвитку національного інтелектуального простору. У фокусі наукового пошуку перебуває доба, коли вітчизняний культурно-естетичний дискурс формувався в умовах складної взаємодії та протистояння з імперськими парадигмами Росії та Австро-Угорщини. Особливу увагу приділено феномену культурного самоствердження в період виборювання державної незалежності та діяльності Української Народної Республіки (1918-1920 рр.), що став фундаментом для подальшої модернізації національного мистецтва. Автором проаналізовано амбівалентність культурного поступу наступних десятиліть: від жорсткої ідеологізації мистецького життя в межах радянської культурної політики в центральних та східних регіонах до специфічних умов розвитку західноукраїнських земель у складі Польської держави. Видання пропонує системний погляд на тяглість української естетичної думки та висвітлює стратегії збереження цілісності національної культури в умовах територіальної роз'єднаності та політичного тиску. Такий підхід дозволяє студентам не лише засвоїти фактологічний матеріал, а й сформувати аналітичне розуміння мистецтва як інструменту конструювання національної ідентичності.

Доба кінця XIX – початку XX століття в історії української культури, естетики та мистецтва тривалий час залишалася позбавленою цілісного наукового осмислення. Ця лакуна в нашому гуманітарному знанні зумовлена трагічними чинниками: десятиліттями системного замовчування імен, фізичною ліквідацією митців, які послідовно відстоювали національну самобутність, та варварським нищенням творів, що не вписувалися в ідеологічні канони тогочасної політичної еліти. Значна когорта митців, чий творчий злет припав на злам століть, стала жертвою репресивної машини тоталітарного сталінського режиму. Трагедія «Розстріляного відродження» - це не лише втрата персоналій, а й перервана тяглість інтелектуальної традиції. З огляду на це, пропонований посібник є не просто навчальним виданням, а передусім спробою концептуальної ревіталізації забутих сторінок нашого минулого. Мета авторів – повернути в науковий та освітній обіг імена й творчі здобутки українських майстрів цього складного, сповненого драматичних суперечностей періоду. Звернення до цієї спадщини має на меті сформувати у студентської молоді, зокрема майбутніх культурологів та мистецтвознавців, глибоке розуміння ціни національного культурного спротиву та усвідомлення масштабів вітчизняного мистецького внеску в загальноєвропейський контекст.

Структурно-змістова архітектура навчального посібника побудована за принципом комплексного охоплення художнього процесу через п'ять концептуальних розділів, що відповідають магістральним видам мистецтва

досліджуваного періоду. Перший розділ присвячено літературно-театральному дискурсу, де крізь призму творчості Лесі Українки, Миколи Вороного та Олександра Олеся простежується перехід від побутового реалізму до психологічного модернізму, а також висвітлюється діяльність Театру Руської Бесіди та акторський геній Марії Заньковецької. Другий розділ аналізує архітектурну та скульптурну пластику епохи, зосереджуючи увагу на генезі українського модерну в проєктах Василя Кричевського та Владислава Городецького, а також на світових досягненнях скульпторів Олександра Архипенка та Михайла Парашука. Третій розділ висвітлює візуальні стратегії живопису, презентуючи творчі портрети Сергія Васильківського, Миколи Пимоненка та Олександра Мурашка, а також розкриває витoki вітчизняного авангарду в особі Михайла Бойчука та Казимира Малевича. Четвертий розділ присвячено музичному мистецтву, де розглядається формування національної композиторської школи під проводом Миколи Лисенка та творчі здобутки Миколи Леонтовича, Кирила Стеценка і Якова Степового. П'ятий розділ аналізує становлення кінематографа та фотомистецтва, від перших хронік Альфреда Федецького до операторської майстерності Данила Демуцького та акторського феномена Віри Холодної. Кожен тематичний блок доповнено ґрунтовними творчими портретами знакових діячів культури, посиланнями на унікальні відеоматеріали, списками наукової літератури та верифікованими Інтернет-джерелами. Для полегшення орієнтації в матеріалі та систематизації знань авторами підготовлено словник найуживаніших термінів і розгалужений іменний покажчик, що робить посібник зручним інструментом для самостійної та наукової роботи.

Навчальний посібник «Історія української культури, естетики та мистецтва кінця ХІХ – початку ХХ століття», створений для здобувачів вищої освіти, постає як фундаментальний інтелектуальний провідник, покликаний сприяти системному зануренню у складний та багатогранний світ вітчизняного мистецтва вказаної доби. Головна мета видання полягає не лише у фактологічному висвітленні подій, а й у наданні студентам методологічного інструментарію для глибокого усвідомлення художньої та історичної цінності найкращих зразків національної спадщини. Посібник спрямований на формування цілісного естетичного світогляду майбутніх фахівців, що дозволяє їм ідентифікувати українське мистецтво як невід'ємну і вагомую складову європейського культурного контексту. Розширення інтелектуальних горизонтів читача відбувається через аналіз філософсько-естетичних шукань епохи, що безпосередньо впливає на розвиток духовності, критичного мислення та національної самосвідомості сучасної молоді. Видання акцентує увагу на вихованні здатності до емпатичного сприйняття мистецького твору, розумінні символічної мови модерну та авангарду, а також на осмисленні ролі митця як провідника суспільних трансформацій.

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО	3	
ДИНАМІКА ЛІТЕРАТУРНО-ТЕАТРАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: ВІД ЕТНОГРАФІЧНОГО РЕАЛІЗМУ ДО ЕСТЕТИКИ МОДЕРНІЗМУ	4	
4	Загальні тенденції розвитку української літератури межі століть	4
Розвиток українського театру кінця ХІХ – початку ХХ ст.	6	
Портрети діячів української літератури й театру кінця ХІХ – початку ХХ століття	9	
Список літератури та Інтернет-джерел	38	
УКРАЇНСЬКА АРХІТЕКТУРА ТА СКУЛЬПТУРА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	43	
Стильове різноманіття архітектури кінця ХІХ – початку ХХ ст.	43	
Портрети українських архітекторів кінця ХІХ – початку ХХ ст.	49	
Українська скульптура кінця ХІХ – початку ХХ століття	62	
Портрети українських скульпторів кінця ХІХ – початку ХХ ст.	63	
Список літератури та Інтернет-джерел	70	
УКРАЇНСЬКИЙ ЖИВОПИС КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	73	
Стильова палітра українського образотворчого мистецтва на межі століть	73	
Портрети українських майстрів живопису кінця ХІХ – початку ХХ ст.	74	
Список літератури та Інтернет-джерела:	103	
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	110	
Портрети українських музикантів (композиторів та виконавців) кінця ХІХ – початку ХХ ст.	115	
Список літератури та Інтернет-джерел:	147	
РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФУ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	152	
Портрети перших діячів українського кінематографу	156	
Список літератури та Інтернет-джерел	160	
ГЛОСАРІЙ	162	
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	179	
ЗМІСТ	199	

Надія Сергіївна Воронова

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії, історії
та соціально-гуманітарних дисциплін
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Людмила Гаврилівна Гаврілова

доктор педагогічних наук, професор

**Історія української культури,
естетики та мистецтва
кінця ХІХ – початку ХХ століття**

Навчальний посібник